

Câhiliye Dönemi Araplarında Şiir Konuları

Poem Topics in Arabs of the Jahiliyyah Period

Ahmet Güzel

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana
Bilim Dalı

Prof. Dr., Necmettin Erbakan University Ahmet Kelesoglu Faculty of Education, Department of
History Education
Konya / Turkey
aguzel@konya.edu.tr
orcid.org/0000-0003-4569-0386

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 16 Nisan 2020 / **Date Received:** 16 April 2020

Kabul Tarihi: 19 Mayıs 2020 / **Date Accepted:** 19 May 2020

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2020 / **Date Published:** 30 June 2020

Yayın Sezonu: Haziran 2020 / **Pub Date Season:** June 2020

Atıf: Güzel, Ahmet. "Câhiliye Dönemi Araplarında Şiir Konuları". *Akademik Siyer Dergisi* 2
(Haziran 2020), 80-104.

Citation: Güzel, Ahmet. "Poem Topics in Arabs of the Jahiliyyah Period". *Journal of Academic
Sirah* 2 (June 2020), 80-104.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Copyright © Published by KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSU Sirah Researches Application and Research Center

Kahramanmaraş 46100 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Hız. Peygamber ve sonrası dönemlerin anlaşılması konusunda, Câhiliye Dönemi'nin bilinmesi son derece önemli bir husustur. Söz konusu dönemde okuryazar kişilerin az olması, dolayısıyla rivayetlerin şifahi olarak nakledilmesi, şiirin önemini ortaya çıkarmaktadır. Câhiliye Dönemi şiirleri incelendiği zaman, tema olarak hayatın hemen hemen her alanını kapsayan konuları ihtiva ettiği görülür. Aynı şekilde bu konuların bir bütün hâlinde işlenmemesi dikkati çeker. Bu çalışmada Câhiliye Araplarının şiir konularını tespit etmek amaçlanmıştır. Tespiti yaparken özellikle "Câhiliye şiirlerinin konuları genel anlamda kaynakların aktardığı sınırlı konulardan mı oluşmaktadır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmanın kaynaklarını Temel İslâm Tarihi kaynakları başta olmak üzere konuyla ilgili çağdaş eserler ve araştırmalar oluşturmaktadır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış, doküman analizi tekniğiyle verilerin mukayesesi yapılarak rivayetler analiz edilmiştir. Çalışmada elde ettiğimiz bulgular; Câhiliye Dönemi'ndeki şiirlerin hayatın hemen her alanını kapsadığı, tamamen realist olduğu ve temel kaynakların kıt olduğu bu dönem açısından tarihî malzeme olarak değerlendirilebileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslâm Tarihi, Câhiliye, Şiir, Şair.

Abstract

In understanding the periods of the Prophet and the post-prophet, it is extremely important to know the period of Jahiliyyah. The lack of literate people in this period, and thus the verbal transfer of narratives reveals the importance of poem. When examining the poems of the Jahiliyyah period, it is seen that it thematically includes topics covering almost every field of life. Similarly, it is noteworthy that these topics are not treated as a whole. In this study, it is aimed to determine the poem topics of the Arabs of Jahiliyyah. While making the determination, the answer to the following question was sought: "Do the topics of the jahiliyyah poems consist of the limited subjects transferred by resources in general terms? Research Sources consists of contemporary works and researches related to the topic, especially the resources of Basic Islamic History. Qualitative Research method was used as a method, and the narratives were analysed by comparing the data with the document analysis technique. The results we obtained in this study are that poems in the Jahiliyyah period cover almost every field of life, are completely realist and can be evaluated as historical material in terms of this period of the lack of primary resources.

Keywords: Sirah, Islamic History, Jahiliyyah, Poem, Poet.

Giriş

Câhiliye Dönemi'nin¹ kültürü daha ziyade şifahî gelenekle aktarılmıştır ki, bunun en önemli kaynağı Câhiliye şiiridir.² Şiir sözlükte kaynağını sezgiden alan bilgi; duygu, his ve heyecandan kaynaklanan ölçülü, insicamlı, ahenkli söz anlamına gelmektedir.³ İbn Haldûn (öl. 808/1405), şiiri şöyle tanımlamaktadır: “Şiir istiare ve belli vasıfların temeline dayanan, vezin ve kafiye bakımından birbirine eşit olan parçalara bölünmüş, her parçası kendi başına önündeki ve sonundaki parçalara muhtaç olmadan maksadı anlatan ve kendine mahsus Arap üslûbu üzere terkip edilen, belâğatli sözdür”.⁴ Tanımdan da anlaşıldığı üzere şiir için herhangi bir konu sınırlaması söz konusu değildir. Câhiliye Devri Arap şiiri, edebî sanatsal malumatın yanı sıra devrin sosyal, kültürel, tarihî, dinî özelliklerine dair bilgilerin menbaı durumundadır.⁵

Câhiliye Araplarının kültürel alanda öne çıkan karakteristik vasıflarından biri, kuşkusuz edebiyat ve şiir alanındaki yetkinlikleridir. Onlar hem nicelik hem nitelik olarak başka milletlerin şair ve hatiplerinden üstün durumdadırlar.⁶ Araplar nazarında şair, sıradan bir sanat erbabı değildir; o tabiatüstü sihir bilgisiyle donatılmış bilge bir kişidir ve “bilen” bir kişi olarak sadece duygusallığıyla, sanatıyla dikkati çekmemekte, muhaliflerine öldürücü bir silâh gibi tesir icra ederek korku da vermektedir.⁷ Bu sebeple şiir konusunda kabiliyeti olmayan, maharetli şairden mahrum kabilelere itibar edilmemiştir.⁸ Özellikle kabile reislerinin bu sihirli ve tesirli silâha sahip olmaları kabileleri için bir övünç ve gurur vesilesidir.⁹ Şiir bir intikam, kin, düşmanlık, ihtiras, şehvet malzemesi olarak da kullanılmıştır.¹⁰ Câhiliye Dönemi'nde, “Eyyâmü'l-Arap” denilen ve Arap kabileleri arasında uzun yıllar sürüp giden çarpışmalarla ilgili şiirlere de önem verilmiştir.¹¹ Bu çarpışmalardaki olaylar nesir ve nazım olarak anlatılmış ve eyyâm denilen kısa türü ortaya çıkmıştır. Eyyâmü'l-Arap şiire de tesir etmiş, toplumda erdem olarak kabul edilen konuların işlendiği Arap şiirinin methiye, hamâse, hiciv gibi türlerinin doğuşuna kapı aralamıştır. Aynı zamanda A'sâ (öl. 7/629 [?]), Antere b. Şeddâd(öl. 614 [?]), Âmir b. Tufeyl (ö. 11/632), Hansâ (ö.

¹ Câhiliye Dönemi Hz. İsa'dan sonra başlayıp Hz. Peygamber'in İslâm dinini tebliğ etmeye başladığı zaman dilimine verilen addır. Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1993), 7/17; Metin Yurdagür, “Fetret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 12/477.

² Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensâr Yay., 2019), 185-186.

³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: t.y.), 4/409.

⁴ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan (İstanbul: MEB Yay., 1412/1991), 3/235-236.

⁵ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel - Rahmi Er (Ankara: İmaj Yay., 1993), 21.

⁶ Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm* (Beyrut: 1388/1969), 55; Ömer Ferrûh, *Târîhu sadri'l-İslâm ve'd-devoletü'l-Ümeviyye* (Beyrut: t.y), 26; Mehmet Şimşir, “Hz. Peygamber'in İslâm Tebliğine Karşı Şair ve Siyasî Liderlerin İlk Tavırları ve Şiir Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Mütefekkir Dergisi* 4/7 (2017), 45.

⁷ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1957), 136.

⁸ Anne-Marie Delcambre, *Mahomet la Parole d'Allah* (Gallimard: y.y, 1408/1987), 21.

⁹ M. Nihad Çetin, “Arap” (Yazı, Dil, Edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 3/286.

¹⁰ Mevlâna M. Ali, *Peygamberimiz'in Hayatı*, çev. Ali Genceli (Ankara: Nur Yay., t.y), 26.

¹¹ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit - Sadrettin Gümüş (İstanbul: Kayıhan Yay., 1985), 2/52-53; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yay., 1986), 1/96.

24/645) ve Hassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]) gibi devrin ileri gelen şairlerinin yetişmesinde de önemli rol üstlenmiştir.¹²

Câhiliye Devri Arap şairi, içinde yetiştiği toplumda hayata dair yaşadıklarını şiire dökmüştür. Bu şiirlerde; çöl şartlarının güçlüğünden kabileler arasında gerçekleşen çetin savaşlara, kervan yolculuklarında develerin yürüyüş ritimlerinden atının maharetlerine, zor zamanlarında Allah'a yaptığı dualarından sevgiliye duyduğu aşk ifadelerine, gündelik işlerini yaparken karşılaştığı güçlüklerde mısralarda teselli aramasından ölüm karşısında acılarını gün yüzüne çıkarmasına kadar hayatın her yönünü kapsayıcı konular bulabiliyoruz. Şiir her ne kadar duygu ve hayalle ilgiliyse de bu devrin şiirleri tamamen yaşanmışlıkların, gerçekliklerin açık açık ortaya konulduğu bilgi kaynağıdır. İşte bu özelliği sebebiyle bu devrin anlaşılmasında şiirlere müracaat etmek faydadan hâli değildir. Bu sebeple çalışmamız spesifik bir yaklaşımla söz konusu konuların tespitini yapmayı amaçlamıştır.

1. Câhiliye Arapları'nda Şiir Konuları

Asabiyet olgusunun baskınlığı sebebiyle Arap kültüründe, soyun, kabilenin övülmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte kişisel, sosyal, siyasî, dinî sebepler de içerik ve tür açısından şiiri etkilemiş, onu topluma yön veren bir rekabet olgusu hâline getirmiştir.¹³

Câhiliye Araplarının şiirlerindeki belli başlı konular şunlardan oluşmaktaydı: övmek, övünmek, ağıt, hiciv, kadın, aşk, özür/af, tasvir, hamaset, zühd, adab, hikem, şarab.¹⁴ Görüldüğü gibi Câhiliye Dönemi şiir konularıyla ilgili aktarılan bu ve benzer bilgilerde, devrin şiir konuları genellenerek ele alınmıştır. Oysa söz konusu devrin şiirleri; herhangi bir mübalağaya yer vermeyen, tamamen hayatın içinden, yaşanmışlıklardan süzülüp gelen hayata dair şiirlerdir. Dolayısıyla hayatı ilgilendiren hemen her şey şiire konu olmuştur. Kaynaklardan tespit edebildiğimiz bu konuları başlıklar hâlinde vererek konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

1.1. Övgü

Câhiliye Dönemi'ndeki kabilecilik anlayışının, "Câhiliye şiirinin hem ana besleyicisi ve ilham kaynağı hem de koruyucusu ve kullanıcısı olduğu gözden kaçmamaktadır".¹⁵ Dönemin övgü temalı şiirlerinin çoğunda dikkatimizi çeken husus, şairin kendisini övmesinden ziyade, kabile övgüsünü öncelemesidir.¹⁶ Öte yandan şiirlerde övgü ve yerginin şairin karakter yapısıyla alakalı bir durum olduğu; fitratı iyi olanların övgü şiirlerini, kötü yaratılıştaki olanların yergi şiirlerini tercih ettikleri söylenmektedir.¹⁷

Şair Avvâm, Uşâş ve Uzâlâ Vak'asını anlattığı bir şiirinde kabilesini şu mısralarla övmüştür:

¹² Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye TDV Yay., 1995), 12/15.

¹³ Nejdîet Gürkan, "Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra' İşlevselliği Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi* 21/72 (Güz 2017), 231.

¹⁴ M. Nihad Çetin, "Şiir", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: MEB Yay., 1997), 11/538.

¹⁵ Mehmet Yalar, "Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirinin Sosyal Arka Planı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 93.

¹⁶ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 189.

¹⁷ Aristoteles, *Poetika Şiir Sanatı Üstüne Deneme*, çev. Samih Rifat (İstanbul: Can Yay., 2013), 25.

"Ebu's-Sehbâ Bistâm onların develerinin önünde kendisini mutlu edecek bir kalabalık ve çarpışma gördü de teselli buldu / Oysa sizler savaşın arslanları idiniz, fakat Ufâk'a günü Gabit'te deve kuşlarından farksızdınız." Avvâm bu günle ilgili aynı içerikte daha birçok şiir söylemiştir.¹⁸

Devs Zû Salebân adlı Sebeli bir kişi, Zû Nüvâs'a karşı Rum Kayseri'nden yardım istemiş, gelen yardım üzerine Yemen'in kurtuluşuna vesile olmuştu. Yemenli bir kişi Yemen'de darbimesel hâline gelen "Devs gibisi ve taşıdığı hoş şeyler gibisi var mıdır?" sözünü söyledi. Bu olayla ilgili olarak da Zû Ceden on üç beyitlik bir şiir terennüm etti. Aynı şekilde övgü temalı İbn Zî'be ve Amr b. Ma'di ez-Zübeydî de şiirler söylemişlerdir.¹⁹

Övgü sadece savaşlardaki başarılar sonucunda değil, sahip olunan bir imtiyaz sebebiyle de olabiliyordu. Nitekim Abdümenâf'tan Müsafir b. Ebî Amr, zemzemle ilgili olarak dillendirdiği bir şiirinde: "Zemzem bizim özümüzdedir / Kiskananın gözünü çıkarırız" demiştir.²⁰

Bu dönemde şairin kabile fertlerinden birini öven şiirlerine de rastlanmaktadır. Muttalib, yeğeni Şeybe'yi ilk gördüğü anı şu mısralarla anlatmıştır: "Şeybe'yle ilk karşılaştığımda / Neccaroğulları'nın çocukları onun etrafında ok atma yarışı yapıyorlardı".²¹

Câhiliye Dönemi şairleri maddî değeri olan arızî şeyleri övmezlerdi. Bütün insanların arzuladığı cesaret, cömertlik, adalet, iffet gibi evrensel değerleri övgü vesilesi kabul ederler;²² bu değerlere sahip kişileri de överlerdi. Ancak bu tür şiirlerde de aslolan kabile idi; asabiyet idi. Hâşim'in kızı Şifa, babasını şu mısralarıyla övmüştür: "Düşmanları yenen, eli açık maharetli bir adamdı o / Şerefın zirvesinde, asalet sahibi halim bir adamdı o / Her yerde insanların en doğrusu, en zekisiydi o / Asaletli bir soydandı, pinti ve cimri değildi".²³ Kıtık anında halka tirit ikram eden Hâşim'in cömertliğiyle ilgili Vehb b. Kusay'ın şiiri de meşhurdur.²⁴

Övgü, toplum nezdinde itibar sahibi bazı karizmatik kimselere de yapılıyordu. Huzeyfe b. Ğanim'in Abdümenâf'la ilgili şu şiirinde bunu görüyoruz: "Hacılara hem su hem tirit dağıtan kişi Fihri'nin evlâdından Abdümenâf'tır / Makam'ın yanında Zemzem kuyusunu taşlarla yapan da odur / Her övgü, sahibi üstüne bir övgü oldu".²⁵

Şairler arasında samimi duygularla şiir söyleyen, herhangi bir maddî karşılık beklemeyen Avvâm gibi kişiler de vardı. Onun hakkında: "Ben, Avvâm hariç her şairin söylediği şiirle bir şey elde ettiğini görüyorum. Avvâm ise söylediği şiirler yüzünden fakir düştü. O hâlde hiçbir kimse, Avvâm'ın

¹⁸ İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil f'it-tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1418/1997), 1/548.

¹⁹ Ebû Muhammed Abdümelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrahim el-Ebyârî - el-Hâfız eş-Şelebî (Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa, 1375/1955), 1/37-39.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/151.

²¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî, *Târîhü'r-rüsûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dârü't-Türâs, 1387/1967), 2/248.

²² Çetin, "Şiir", 11/538.

²³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/81.

²⁴ Taberî, *Târîh*, 2/253. Benzer bir şiir için ayrıca bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/71. Abdullah b. ez-Ziba'râ, Hâşim'in halka yaptığı ikram sonunda: "Yüce Amr, kavmi için tirit dağıttı Mekkeliler o zaman kıtlıktan aç ve susuz idiler" şiirini söylemiştir.

²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/151.

şiiirinde olduğu gibi, mükâfatı develerini kaybetmek ve sütsüz kalmaktan başka hiçbir işe yaramayan şiiirler söylemesin".²⁶

Bunun yanında salt caize almak amacıyla övgü şiiirleri de yazılmıştır. Nitekim Hîre ve Gassânî saraylarını dolaşarak câize toplamak için yazılan methiyeler çoktur. Nâbiğa ez-Zübyânî (öl. 604 [?]), Meymûn b. Kays el- A'şâ, Hassân b. Sâbit (öl. 60/680 [?]), Müseyyeb b. Ales (öl. 94/713) gibi şahsiyetler bu tür methiyelerle câize alan şairlerdendi.²⁷

1.2. Övünmek

Câhiliye Dönemi'ndeki kabilecilik anlayışının doğal sonucu olarak övünme de şiiire konu olmuştur.²⁸ Günümüzde klasik manada "marifet iltifata tâbidir" şeklinde ifade ettiğimiz durum, muallakânın doğuşuna yol açmıştır. Muallakâlar, meşhur panayırlarda tertiplenen şiiir yarışmalarında ödüle lâıyık görülür ve Kâ'be duvarına asılırdı.²⁹ Doğal olarak toplum nazarında şairin itibarını artıran bu başarı, İmruülkays b. Hucr (öl. 540 dolayları), Tarafe b. Abd (öl. 564 [?]), Hâris b. Hillize (öl. 570 [?]), Amr b. Külsûm (öl. 584 veya 600), Züheyr b. Ebî Sülmâ (öl. 609 [?]), Antere b. Şeddâd ve Lebid b. Rebîa (öl. 660 veya 661)³⁰ gibi muallakâ şairleri için övünç vesilesiydi.

Câhiliye şiiirinde yer alan övünme, kahramanlık, kışkırtma, tehdit, tasvir, övgü, ağıt, yergi ve atışma konuları, şiiirin sanattan ziyade, kamuoyu oluşturarak muhataba bir baskı aracı olma rolünü öne çıkarmıştır.³¹

İmruülkays, Yemen topraklarında bulunan Demmûn'dayken babasının öldürüldüğünü öğrendi ve: "Ey Demmûn! Geceler uzuyor, bitip tükenmek bilmiyor / Ey Demmûn! Biz, Yemen topluluğuyuz ve kavmimizi severiz" beyitlerini söyledi.³²

Asabiyet anlayışının tesiriyle Câhiliye Devri Arapları, sık sık kabile baskınları yaparlar, karşı kabileyi tehdit ederler, korkuturlar şayet üstün gelirlerse esirler alırlar ve onları fidye vermeye zorlardı. Bu, onların güçlülüğü anlamına gelirdi ve bu özellikleri dolayısıyla övünürlerdi.³³ Vehriz ve Seyf b. Zî Yezên'in (öl. 575 [?]) Habeşliler'e galip gelmesi sonunda, Seyf, Ümeyye b. Ebü's-Salt (öl. 8 / 630) ve Adî b. Zeyd'in (öl. 600 [?]) söyledikleri şiiirleri³⁴ bu hususta örnek olarak verebiliriz.

Bir savaşta galip gelindiği zaman bu zafer, şiiirlerle deklare edilir; hem galip gelinen kabileyeye karşı üstünlükleri tescillenmiş olur hem de diğer kabilelere gözdağı verilir. Böylece yendikleri kabile bir daha kendilerine kafa tutamaz, başka kabileler de kendilerinden çekinmiş olurdu. Şair

²⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/548. Benzer şairlerden biri de, Züheyr b. Ebî Sülmâ'dır. Onun, Herim b. Sinân ile Hâris b. Avf'ın fedakârlıkları hakkında yazdığı, derin saygı, sevgi ve samimi duygularından kaynaklanan methiyeleri meşhurdur. Bk. İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2010), 39/146.

²⁷ Durmuş, "Şiir", 39/146.

²⁸ Yalar, "Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiiirinin Sosyal Arka Planı", 93.

²⁹ Süleyman Tülücü, "Muallakât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2005), 30/310.

³⁰ Tülücü, "Muallakât", 30/311.

³¹ Gürkan, "Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra' İşlevselliği Üzerine", 231.

³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 1/465.

³³ Nurettin Ceviz, "Câhiliye Döneminde Süvari Şairler", *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (Kış 2002), 177.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/64-67; Taberî, *Târîh*, 2/147; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Alî Şîrî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türasî'l-Arabî, 1988), 2/223-225.

A'sâ, Zî Kâr savaşı sonrasında söylediği şiirini şu mısralarla bitirmiştir: “*Hani bağırtlak kuşları cılız su kaynaklarına üşüşürler ya / İşte biz de asaletli özgür insanların namuslarını öyle koruduk*”.³⁵ Aynı şekilde Kusay b. Kilâb'ın (öl. 480 dolayları) üvey kardeşi Rizah b. Rebia; Kusay'ın Mekke'ye hâkim oluşunu uzun bir şiirle anlatmıştır.³⁶

Herhangi bir şekilde öldürülen bir kişinin yakınları, kesinlikle komplekse girmez, bunu bir yenilgi olarak kabul etmezler her şeye rağmen ölenin kahramanlığına, yiğitliğine vurgu yapan şiirler inşad ederlerdi. Mühelhil b. Rebia (öl. 525 civarı), kardeşi Küleyb'in öldürüldüğü yere geldi ve kabrinin başında: “*Toprağın altında basiretli, kararlı, husumeti şiddetli, ifadesi güçlü biri yatıyor / O, yuvasındaki boz renkli bir yılan gibidir, hele birisini soksun, afsuncunun nefesi bile kurtaramaz onu*” mısralarını söyledi.³⁷ Görüldüğü gibi savaşlarda galip olmak da mağlup olmak da övünme temalı şiirler yazmak için bir vesile olmuştur.

Kabileler kendilerinde bulunan iyi hasletleri şiirlerinde işlemişler, bu özellikleriyle övünmüşlerdir. Kusay b. Kilâb'ın “*Ben masum, suçsuz Lüeyoğulları kabilesindenim*”³⁸ mısramında bu görülmektedir.

Aynı şekilde Abdülmuttalib'in (öl. 577), Ebrehe'nin helâkinden sonra: “*Şüphesiz ben sevgide mutedil olan bir aileye mensubum / Ben o zaman dedim ki, ey Habeşliler'in reisi, şüphesiz biz, beyt-i ma'murun yıkılmasını önleyecek şerefe sahibiz*”³⁹ mısralarını dillendirdiği nakledilmiştir.

Câhiliye Dönemi'nde Araplar'ın erkek çocuk sahibi olmaları, kabilelerinden bir şairin çıkması da şiirlerinde övünç vesilesi sayılmıştır.⁴⁰

1.3. Ağıt/Mersiye

Ağıt yakmak (Mersiye söylemek), ölen bir kişinin iyi hasletlerinin zikredilmesidir. Bu konuda Câhiliye şiirlerinde bir hayli örnek bulmak mümkündür.⁴¹ Mersiye söyleyen kişi sevdiği kişiyi kaybetmenin acısıyla yanmaktadır. Bu acı dillendirildikten sonra ölen kişinin iyi hasletleri övülür, onun kabilesi içindeki değeri vurgulanır, klişe dua ifadeleri tekrarlanırdı. Savaşa teşvik etmek konusunda önemli rol üstlenen kadınlar mersiye söyleme konusunda da ön plandadır.⁴² Mersiyelerde sadece üzüntü değil, bazen düşmana duyulan kin, nefret de dillendirilmiştir.⁴³

Ağıt yakmak, Câhiliye toplumunun yerleşmiş geleneksel örf âdetlerine dayanmaktadır. Şu rivayetten bunu anlamak mümkündür: Abdülmuttalib, ölüm döşegindeyken öleceğini hissetti ve kızlarının hepsini yanına çağırdı. Onlara: “*Hadi ölmeden önce benim için bir ağıt yakın, ağlayın da*

³⁵ Taberî, *Târîh*, 2/212.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/126-128; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/265.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/478.

³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/265.

³⁹ Muhammed b. İshâk b. Yesar, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 64.

⁴⁰ Ceviz, “Câhiliye Döneminde Süvari Şairler”, 179.

⁴¹ Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, thk. M. Muhammed Kumeyhâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 3/201; Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, *Kitâbü'l-eğânî*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru Sâdır, 1429/2008), 6/160.

⁴² Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 18; Çetin, “Şiir”, 11/538.

⁴³ Abdullah Muaz Güven, *Sahâbe-i Kirâm'ın Peygamber Efendimize Mersiyeleri* (İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2017), 24.

benim için neler söyleyeceğinizi işiteyim şimdiden” dedi. Kızlarından, önce Safiyye, sonra sırasıyla Berre, Âtike, Ümmü Hâkim el-Beyzâ, Ümeyye ve Ervâ babaları için mersiye söylediler. Abdülmuttalib onları dinledikten sonra, onlara: “Benim için ağlarken şu şekilde ağlayın” diyerek bazı tavsiyelerde bulundu.⁴⁴

Kusay b. Kilâb öldüğü zaman oğlu Tahmür, üzüntüsünü şu mısralarla dile getirdi: “Ölüm gece uykusundan hemen önce çaldı kapıyı / Cömertlik ve şeref sahibi Kusay’ın ölüm haberini verdi / Sevdiğini kaybetmiş bir âşığın uykusu gibi / Hüzün ve kederden benim de uykularım kaçtı”⁴⁵

Hâşim b. Abdümenâf’ın (öl. 524 [?]) kızı Hâlîde bt. Hâşim, babasının ölümü sonrasında ağıt yakmış, duygularını mısralara dökmüştür: “Gözünün nuru için ağla / Cömert ve kerim olan için akıt gözyaşlarını”⁴⁶ Hz. Peygamber’in annesi Âmine, eşi Abdullah’ın vefatını öğrenince son derece müteessir olmuş ve şu mısraları terennüm etmiştir: “Mekke boş kaldı Hâşim’in oğlundan / Dışarıda bir kabre girdi bulutlarda / Ölüm çağırdı onu yanına, o da cevap verdi / Bırakmadı ölüm, insanlar arasında onun gibisini”⁴⁷

Ağıt konusunda meşhur şair Hansâ’nın da bir hayli şiirinin olduğunu⁴⁸ söyleyelim.

1.4. Hiciv/Yergi

Câhiliye toplumundaki kabile çekişmelerinde rol üstlenen şiir konularından biri de hiciv idi.⁴⁹ Kabileciliğin yaygın olduğu bir toplumda kabile fertlerinin sadece kendi kabilesini övmesi, kabilesiyle övünmesi yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda karşı kabilenin de itibarsızlaştırılmasına, yerilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İşte tam bu noktada hiciv konulu şiirlere başvurmuşlardır.

Hiciv, bir kişinin veya kabilenin korkaklık, cimrilik gibi kötü hasletlerinin anlatıldığı, yerildiği şiirlerdir. Arap şiirinin en eski şekillerinden biridir ve kabileler arası kavga ve savaşlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kabileler arası rekabetin fazla olması şairler tarafından sıklıkla hicve (yergiye) başvurulmasına sebep olmuştur.⁵⁰ Çünkü hicivlerin ağırlık noktasını muhatabın şeref ve namusu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla onur kırıcı, haysiyet zedeleyici bir davranıştı. Doğal olarak bu tür şiirlere muhatabın duyarsız kalması mümkün değildi. İşte bu sebeple “nakiza” denilen “karşılıklı atışma” şeklinde bir hiciv türü yaygınlaştı. Şiirlerinde Câhiliye şiirinin genel çerçevesini görebildiğimiz Cerîr b. Atıyye (öl. 110/728 [?]), Ferezdak (öl. 114/732) ve Ahtâl (öl. 92/710-11) gibi şairler arasında birtakım atışmalar gerçekleşmiştir. Ancak bu atışmalarda her ne kadar şairler,

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/169-173; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1/118; Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar - Riyad Zirikli (Beyrut: Darü’l-Fikr, 1417/1996), 1/85-87.

⁴⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1/73.

⁴⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1/80-81.

⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 1/100. Hz. Peygamber’in vefatından sonra başta yakın akrabaları olmak üzere sahâbenin çoğunluğunun üzüntülerini dile getiren mersiyeler söylediği nakledilmektedir. Bk. Güven, *Sahâbe-i Kirâm’ın Peygamber Efendimize Mersiyeleri*, ilgili yerler.

⁴⁸ İsmet Kayaoğlu, *İslâm Kurumları Tarihi -II-* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basım Evi, 1994), 2/22.

⁴⁹ Gürkan, “Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra’ İşlevselliği Üzerine”, 236.

⁵⁰ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 18; Gürkan, “Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra’ İşlevselliği Üzerine”, 231.

övgünün zıddı olan unsurlara yer vermişler, bazen acıtıcı ta'riz ve telmih üslubu tercih etmişlerse de küfür, hakaret gibi çirkin ifadelerden kaçınmışlar, nezih bir dil kullanmışlardır.⁵¹

Ferezdak, Cerîr'i şu mısralarla hicvetmiştir: "Eğer Vâil'in oğlu Tağlib'in süvarileri olmasaydı, her taraftan düşman saldırıp yanıma gelirdi / Onlar hükümdarları, hükümdarın yanında bulunan azınlık hâlindeki Araplar'ı dövdüler ve bütün ateşleri bastıran iki ateş yaktilar".⁵²

Cerîr'in de kabileler üzerine şunları söylediği nakledilmektedir: "Benî Cüşem! Siz Hizzân'a mensup değilsiniz, intisap edin / En yüce kola, Lüey b. Gâlib'den / Hanım almayın, ne Davr aşiretinden ne de Şekîs'ten! / Ne kötüdür, gariplerin kabilesi!"⁵³

Kudaalı bir şair olan Amr b. Mürre'nin (öl. 116/734 [?]) şu şiirinde de asabiyet olgusu bariz bir şekilde kendini hissettirmektedir: "Ey bizi davet edip müjdeler veren / Kudaalı ol, asla Nizarlı olma / Biz Kudaa b. Mâlik b. Himyer'in oğullarıyız ki o, yüzü pırl pırl asil bir ihtiyardı / Soyumuzu bilmeyen tanımayan yoktur / Minber altındaki taşa bile soyumuzun nakşedildiğini görürsün".⁵⁴

Hicivlerin, muhatabın kararlarını etkileme gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Belâzürî (öl. 279/892-893), "öldürdüğü Ebü'l-Üzeyhir'in diyetini ödemeye yanaşmayan Ebû Süfyân'ın, bu konuda kendisini kınayan bir şiir söylendiğini işitince, diyeti ödemek zorunda kaldığını" nakletmektedir.⁵⁵

5. Kadın

Câhiliye Dönemi'nde kadınlardan ve aşktan bahseden şiirler revaçtaydı. Şairler bu konularda realist ve pervasız idiler.⁵⁶ Kadınlara ilgili şiirler gazel türlerinde işlenmiştir. Kadına bakış açısında; bedevîlerin şiirleriyle şehirlilerin şiirleri arasında belirgin farklar görülmektedir. Bedevî şiirlerinde, kadına olan aşk genel anlamda saf duygularla ele alınmış, mahremiyet unsuruna da riayet edilmiştir. Şehirlilerin şiirinde ise kadının cinselliği ön plandadır. Şayet şairin şiirine konu olarak seçtiği kadın bakireyse ve bu deşifre edilirse yaşadığı toplum tarafından onun dışlanması söz konusu olurdu. Bu sebeple de şair herhangi bir evli kadını müstear bir isimle şiirinde zikretme gereği duyardı.⁵⁷ Bazen yüksek ailelere mensup kadınlara aşk şiirleriyle edepsizlik yapıldığı olmuştur.⁵⁸ Ömer b. Ebî Rebîa, şiirlerinde sıklıkla kadınları konu alıyordu.⁵⁹ Şair Mühelhil'in, Tağlib kabilesinden Mücellil'in kızı olan Amr b. Mâlik'in hanımına söylediği,⁶⁰ İmrüülkays'ın Bizans hükümdarının kızını kast ederek dillendirdiği şiirlerde⁶¹ bu durum görülmektedir. Bazen şair bu konuda ileri gittiği zaman, sarhoş olmasını kalkan olarak kullanmıştır. Hâtim Tâî'nin (öl.

⁵¹ Çetin, "Şiir", 11/538. Ayrıca bk. Gürkan, "Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra İşlevselliği Üzerine", 234-235.

⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/471.

⁵³ Belâzürî, *Ensâb*, 1/45.

⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/190.

⁵⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 1/135.

⁵⁶ Çetin, "Şiir", 11/538.

⁵⁷ Yalar, "Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı", 89-90.

⁵⁸ Mevlâna, M. A., *Peygamberimiz'in Hayatı*, 26.

⁵⁹ Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhîlî, *Fuhuletü's-suârâ*, thk. Salahuddin el-Müncid (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1400/1980), 18.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/485.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/467-468.

578 [?]): “Yatmadan önce ne kadar çok içsem de / Şaraba kanamam ben / Gecenin zifiri karanlığında gelin komşumu / Avlamaya çalıştım ama heyhat saklanamadım”⁶² mısralarında komşu hukukuna uygun düşmeyen davranışını, o an sarhoş olmasıyla izah etmeye çalışmıştır.

Dönemin bazı şairlerinin ölüm sebepleri de evli kadınlara yönelik şiirleri olmuştur. Nitekim şair Mühelhil’in ölümü Amr b. Mâlik’in hanımına yazdığı şiirinden dolayı Amr’ın kendisine kurduğu komplo sonucu olmuştur.⁶³ Aynı şekilde İmruülkays’ın ölümünün de Bizans hükümdarının kızına yönelik terennüm ettiği şiiri sebebiyle gerçekleştiği nakledilmiştir. Rivayete göre olaydan haberdar olan Bizans hükümdarı ona zehirli bir kıyafet hediye etmiş, İmruülkays da sevinerek o kıyafeti giymişti. Fakat giydiği kıyafetin zehri hemen vücuduna sirayet etti ve derisi döküldü. Bu sebeple ona “yara sahibi” anlamına gelen “zü’l-kurûh” adı verildi.⁶⁴

Dönemin meşhur aşk şiirleri; Antere - Able, Mahabbel es-Sa’dî - Meylâ, Abdullah b. Aclân - Hind arasında yaşanan ve aşk ıstırabını dile getiren gazellerdir.⁶⁵

Şairlerin kadınların cinselliğini ön plana çıkardığı şiirlerde şiire konu olarak seçtiği model, bazen ayrıldığı bir sevgilisi, bazen kendisiyle birtakım serüvenler yaşadığı sevgilisi, bazen de hoşlandığı güzel bir şarkıcı olmuştur. Şairler sevgililerini tabiattaki bazı güzelliklere benzeterek fizikî açıdan mükemmel bir portre çizmenin gayretini vermişlerdir. Bu portreler oluşturulurken sevgilinin teni, gözleri, dudakları, saçları, yürüyüşü, endamı, konuşması gibi unsurlar şaire ilham kaynağı olmuştur.⁶⁶ “Mücellil’in kızı teru taze, çok lâtif, beyaz tenli, edalı, cilveli, sarılması tatlıdır / Biraz uzağa git, zira bağlı ve kelepçeli olan sarılma inkânı elde edemez” mısralarında bu teşbihlere başvurulmuştur.⁶⁷

Bu konuda en mahir şair İmruülkays idi. O, “kadın aşkını ve fiziksel güzelliği tasvirde öncü kabul edilmiş, kadın onun tarafından belli ve ortak teşbih klişeleriyle tasvir edilmiş ve ruhsal erdemleri dile getirilmiştir”.⁶⁸ Nitekim Muallakâtı Seb’a şairlerinin ilki olan İmruülkays’ın şiirinin ilk mısraı “Dur da sevgiliyi ve yurdu hatırlayalım ağlayalım” mısraıdır.⁶⁹

Şairler şiirlerinde kadınların olumsuz olarak gördükleri özelliklerine değinmeyi de ihmal etmemişler, onları kınamaktan geri durmamışlardır. Bu tarz şiirlerde kadınların cimriliği, kocalarının savaşa gitmeleri, atna ehemmiyet vermelerini eleştirmeleri, eşlerinden mal talep etmeleri, acz ve zaaf sembolü oldukları, savaşlarda esir alınmaları durumunda utanç vesilesi olmaları üzerinde durulmuştur.⁷⁰ Vefasızlık, nankörlük yapan, paraya düşkünlük gösteren

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/272-273.

⁶³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/485.

⁶⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi’r ve’ş-şuarâ* (Kahire: Dârü’l-Hadis, 1423/2002), 1/120-121; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/468.

⁶⁵ Durmuş, “Şiir”, 39/146.

⁶⁶ İbrahim Fidan, “Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi -Kadın Özel Sayısı-* (2016), 306.

⁶⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/485.

⁶⁸ Durmuş, “Şiir”, 39/146.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/227.

⁷⁰ Harun Ögmüş, *Câhiliye Döneminde Araplar (Câhiliye Şiirine Göre İslam Öncesi Arap Toplumu ve Kur’ân’ın Getirdiği Değişim)* (İstanbul: İz Yay., 2013), 181-188.

açgözlü kadınlar, yaşlandığı zaman eşlerini beğenmeyen, geçimsiz kadınlar da zaman zaman şairlerin eleştirilerinden nasiplerini almışlardır.⁷¹

Şairlerden bazıları anneleriyle övünmüşler hatta künyelerini annelerinin isimleriyle almışlardır. Burada özellikle hür bir anneden doğduklarına vurgu yapıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Hakeza kadınların ahlâkî vasıfları bağlamında hayâ duygusuna sahip, iffetli kadınlar, eli açık, cömert, misafirperver kadınlar da övülmüştür.⁷²

1.6. Yemek Kültürü

Şiirlerde yemek kültürüyle ilgili konular da işlenmiştir. İmruülkays ve Tarafe'nin şiirlerinde yiyecek ve içeceklere dair mısralar yer almış; Temîmliler'in et, ekme ve hurma gibi yiyeceklerine dair hassasiyetlerine temas edilmiştir.⁷³

1.7. İçki-Eğlence

Bu dönemin şiir konuları arasında yer alan eğlenceler, şarap ve içki meclisleri en ince ayrıntılarıyla anlatılmıştır.⁷⁴ İmruülkays, Arap kabileleri arasında dolaşır, su göletleri kenarında içki içer ve avcılık yaparak günlerini geçirirdi. Onun: “*Babam beni küçük iken ihmal etti, büyüyünce de kan davasını sırtıma yükledi. Bugün şarap, yarın iş var*” ifadelerinin Araplar arasında darbimesel hâline geldiği zikredilir.⁷⁵

İçki konusunda bazı şairlerin aşırılığa kaçtığına da rastlamaktayız. Nitekim Hâtim Tâî bir şiirinde: “*Uyumadan önce şarabı içerim / Her ne kadar çok içsem de doyamam*” ifadeleriyle şaraba olan düşkünlüğünü anlatmıştır.⁷⁶

1.8. Pişmanlık

Bu dönem pişmanlık temalı şiirlere de tesadüf edilmektedir. Sorumluluk bilinciyle hareket etmeyen şairler, bunun bedelini ağır ödedikleri zaman vicdanen rahatsızlık duyarlar, pişmanlıklarını itiraf edebilirlerdi. Cürhümlülerin reisi Amr b. Hâris, Huzaalılara yenilip Mekke'yi terk ederken uzunca bir şiir terennüm etti. Bu şiirde aymazlıkları sebebiyle Kâ'be ve zezem gibi kutsal değerlerinden mahrum kaldıklarını anlatmaktadır. Şiiri nakleden İbn Kesîr (öl. 774/1373), bu şiirin Araplar hakkında söylenen ilk şiir olduğunu ve şiirin Yemen'de bir taş üzerinde yazılı olduğunu söylemektedir.

1.9. Özür/Af dilemek

Câhiliye şiirinde özür ve af dileme konuları çok yaygın idi; İslâmiyet sonrası dönemlerde de yaygınlığını sürdürdü. Şairler, bir yöneticiyi hicvettikten sonra pişmanlık duyarlarsa özür sadedinde bir şiirle hicivlerini telâfi etmeye çalışırlardı. Aynı şekilde kendisine bir iftira atılmışsa, şair, şiiriyle kendini aklama yoluna giderdi. Kendisini kıskananların aleyhinde oluşturduğu

⁷¹ Fidan, “Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi”, 302-303.

⁷² Ögmüş, *Câhiliye Döneminde Araplar*, 218-221; Fidan, “Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi”, 296-297.

⁷³ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423/2002), 1/167.

⁷⁴ Durmuş, “Şiir”, 39/146.

⁷⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suarâ*, 1/82. Ayrıca bk: İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 2/129.

⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/273.

kamuoyunu izale etmek amacıyla söylediği şiiriyle yöneticiden özür diler, affını isterdi. Bu alanda meşhur şair Nâbiğa ez-Zübyânî öncü kabul edilmektedir. O, kendisini ölümle tehdit eden Hîre Kralı III. Nu'man b. Münzir'e (öl. 608) yazdığı kasidesinde ondan özür ve merhamet talep etmiştir. Mütelemmis ed-Dabî', (öl. 43/580) ve A'sâ (öl. 7/629) da bu konuda şiirler yazmışlardır.⁷⁷

Bu tür şiirler bazen şairin can simidi olabiliyor, hayatının kurtulmasına vesile teşkil edebiliyordu. Nitekim Esedoğullarının reisi Hucr, kavminden vergi istemiş, itaat etmeyenleri de esir olarak almıştı. Bu esirler içerisinde bulunan şair Ubeyd b. el-Ebrâs, bir şiirle Hucr'dan kendilerine merhamet etmesini talep etti. Onun bu şiirinden etkilenen Hucr merhamete geldi ve onları serbest bıraktı.⁷⁸

1.10. Sorun Çözme

Câhiliye Devri'nde şairler günümüzdeki kanaat önderlerinin yaptıkları topluma rehberlik etme, yön verme konularında rol üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, adağını yerine getirmek üzere oğlu Abdullah'ı boğazlamak istemişti. Durumdan haberdar olan Muğîre b. Abdullah şöyle bir şiir söyledi: *"Ne garip bir iştir Abdülmuttalib'in öldürmesi / Ve boğazlanması altın misali bir serçenin / Ey ihtiyar, ne diye bu tuhaf işinde acele ediyorsun ki / Bizim oğlumuz kaomin soylu temsilcisi değil / Sizin oğlunuz da, hakir görülüp, hakları gasp edilecek biri değil / Gerekirse mallarımızı onun yoluna feda ederiz hatta savaşı göze alırız / Al işte mal varlığım, hepsi feda olsun ona / Eğer ona bunu reva görürsen sana kin ve nefret beslerim / Put için hayvan kurban eder gibi Abdullah'ı boğazlayan / Uğursuz, çirkin işler yapan babalara da iyi gözle bakmam ben / Örtüler örtülen Beyt'in Rabbine yemin olsun ki / Eğer Abdullah'ı boğazlamak için acele ederse, sabredemem bir darbe vururum da o, yaşlı kişiyi yok eder"*.⁷⁹

1.11. Yeminleşme

Araplar yeminleşmelerinde de şiiri kullanmışlardır.⁸⁰ Ebû Tâlib bir şiirinde: *"Gerçekten, putlarla dolu Evin Rabbine yemin ederim / Takatsiz yük develerinin de Rabbi olan Allah'a yemin ederim"*⁸¹ diyerek yemin ifadelerine yer vermiştir. Bazen yeminleşmelerde Kâ'be de söz konusu olmuştur. *"Örtüler örtülen Beyt'in Rabbine yemin olsun ki"*⁸² yemininde şiirin estetik yönü kendini hissettirmektedir.

1.12. Çöl-Çevre

Şairin şiirini içindeki hisler belirlemektedir. Hislerini harekete geçiren de çoğunlukla yaşadığı muhittir, içinde bulunduğu hayat şartlarıdır.⁸³ Câhiliye şiirinde, şaire cininin ilham vermesi, bir anlamda dilinin çözülmesi için onu sevindirecek, coşturacak, öfkelendirecek itici bir güce erişmesi, söz konusu şartlarla mümkün olmaktadır.⁸⁴ Konusu ne olursa olsun dönemin şiirlerinde

⁷⁷ Ramazan Meşe, "İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri -Câhiliye ve İslamî Dönem-", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Bahar 2019), 200-201.

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/464.

⁷⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 34-35.

⁸⁰ Feyza Betül Köse, *Medine'de Sosyal Hayat* (İstanbul: Mana Yay., 2016), 212.

⁸¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 35.

⁸² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 35.

⁸³ Dursun Hazer, "Hz. Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şairleri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 360.

⁸⁴ Çetin, "Şiir", 11/537.

karşılaştığımız son derece mükemmel tasvirlerde çöl hayatının izleri görülmektedir.⁸⁵ Şair esasen ressamın çizgilerle yaptığını, duygularıyla, hayalleriyle gerçekleştirir. O, ya var olmuş ya var olan ya da var olmasını istediği şeyi/şeyleri mısralarla resmeder.⁸⁶ Bu yönüyle çöl, şairin bir anlamda ilham kaynağı olmaktadır.

Çöl sadece bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda geleneklerin, konuşma dilinin, kanın muhafızı olmuştur.⁸⁷ Esasen Araplar'ın oluşturduğu şumullü edebiyata, uçsuz bucaksız genişliğiyle masmavi gökyüzü ve engin çöl ortamında karşılaşılan güçlükler edebî anlamda yeterince malzeme olmuştur.

Geçimlerini büyük ölçüde ticaret kervanlarıyla sağlayan Arapların yolculukları genellikle bu çöl ortamında gerçekleşiyor, bazen yol güzergâhları boyunca ciddi sorunlarla karşılaşıyorlardı. Çölün kızgın kumları, tekdüzeliği ve sürekliliği bedevîlerin fizikî ve mantıkî yapısına tam anlamıyla sirayet ediyordu.⁸⁸ Kavurucu çöl sıcaklarında ölümle yüz yüze geldikleri anlar oluyordu. Bu son derece tehlikeli, sıkıcı ama zorunlu yolculuklarında yegâne teselli kaynakları, develerinin yürüyüşünü de olumlu anlamda etkileyen şarkılarıydı. Çöl ortasında, günlerce süren yolculuklarda, alışkın olmayanları deniz tutmasına benzer bir şekilde etkileyen ve başlarını döndüren deve yürüyüşü, şiirin gelişmesine önemli ölçüde tesir etmiştir.⁸⁹ Develerin yürüyüş ahengini ve ritmini ayarlayan şarkılar, develerini güderken onlara rahatlama imkânı veriyordu. Neticede devenin attığı ağır, ritmik adımlar ilk veznin oluşmasını da sağladı.⁹⁰

Öte yandan bu uçsuz bucaksız tabiat, alabildiğine engin çöl, çöle mahsus hayvanlar ve özellikle bedevînin vazgeçilmez vasıtası deve, son derece ince, yalın ayrıntılarıyla şiirlerdeki tasvirlerle malzeme olmuştur.⁹¹ İmruülkays'ın şiirleri, bu macera dolu yaşamı doğru bir biçimde yansıtmaktadır. O, maceralarını dile getirirken, tabiat olaylarını betimlemedeki ve aşkını inceliklerle anlatmadaki becerisini gösterirken normal hayat için dezavantaj gibi görünen, ancak şiir için önemli bir fırsat olan çölden önemli ölçüde yararlanmıştı.⁹²

1.13. Yoksulluk

Câhiliye Araplarının hemen hepsi şiir diline yatkın idiler. Öyle ki günümüzde hâlâ birçok köyde gördüğümüz gibi, çadırında oturan bir bedevî kadın veya bahçesinde, tarlasında çalışan bir adam hayatın güçlüklerine vezinli sözlerle âdeta meydan okuyordu. Böylece onların anlayışlarına göre bu vezinli sözler ve yanık türküler onlara kuvvet veriyor hatta işini kolaylaştırma, çabuklaştırma gücü kazandırıyor.⁹³ Onları bu anlayışa sevk eden husus, muhtemelen vezinli

⁸⁵ Durmuş, "Şiir", 39/146.

⁸⁶ Aristoteles, *Poetika Şiir Sanatı Üstüne Deneme*, 25.

⁸⁷ Philip K. Hitti, *Siyâsî - Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yay., 1980), 1/46.

⁸⁸ Hitti, *İslâm Tarihi*, 1/47.

⁸⁹ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 187; İsmail Güleç, "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13 (2014), 2.

⁹⁰ Güleç, "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler", 2.

⁹¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yay., 2003), 1/506; Çetin, "Şiir", 11/539.

⁹² Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 27.

⁹³ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 187.

sözleri mırıldanmalarının, yanık türküler söylemelerinin kendilerini rahatlatan, streslerini gideren bir anlamda terapi etkisi yapan bir güç olduğuna dair düşünce yapılarıyla ilgilidir.

Arap şiirlerinin konusu çileli bir tabiatın etkileyici tablolarıyla doludur.⁹⁴ Bu tabloların en belirgin çizgilerini şüphesiz yoksulluk sorunu oluşturuyordu. Yoksulluk, Câhiliye insanının başta gelen sosyal problemlerinden biri idi ve doğal olarak yansımaları şiir konusunda gösteriyordu. Bu dönemde “züğürtler” adıyla şöhret bulan bazı şairlerin varlığı konuyla ilgili fikir verecek bir mahiyet arz etmektedir.⁹⁵ Meşhur Arap şairlerinden Tarafe b. Abd’in en iyi şiiri, henüz kabilesiyle beraberken, savurganlığı yüzünden fakir düşüp kardeşinin sürüsüne çoban olmak zorunda kaldığında söylediği yüz dört beyitten oluşan kasidesidir. Bu kasidesi şöyle başlar: “*Kalıntıları var Havle’nin / Sehmed’in çakıl karışık toprağında...*”⁹⁶

1.14. Kahramanlık

Savaşların kabile hayatında özel bir yeri vardır. Kabileler ve fertler savaşların anlatıldığı hikâyeleri ortak bir kültür değeri olarak sahiplenmişlerdir. Arapların divanını oluşturan işte bu, vezinle anlatılan savaş hikâyeleridir.⁹⁷

Câhiliye Araplarında sık sık meydana gelen, sebebi genellikle asabiyet olgusuna dayanan savaşları, şairler konu olarak işlemişlerdir.⁹⁸ Şair Antere, şiirlerinde genellikle savaş konularını tercih ederdi.⁹⁹ Bu’âs Vak’ası hakkında Evs ve Hazrecli şairler birçok şiir söylemişlerdir.¹⁰⁰ Amr b. Itnâbe, kendisini tehdit eden Hâris’e uzunca bir şiirle karşılık vermiştir. Kahramanlığını anlattığı bu şiirin iki beyti şöyledir: “*Bana tehdit savuran ve adak adayan Hâris b. Zâlim’e duyurup haber verin / O ancak uyuyanları öldürebilir; silahlı, cesur ve uyanık olanları öldüremez*”.¹⁰¹ Ancak şairlerin şahsî kahramanlıklarını konu alan bu tür şiirlerin sayısı fazla değildir.

Her ne kadar bazı şiirlerde savaşın korkunçluğu dillendirilmiş, yıldızsız, ışıksız bir geceye teşbih edilmişse¹⁰² de kabile olgusu savaşın kaçınılmazlığını engelleyememiştir. Câhiliye Devri insanların ayakta durabilmesi kabilesine bağlıdır. Dolayısıyla bu dönemin şairi, şiirlerinde çoğunlukla kabile övgüsünü, kabilesinin kahramanlarını yâd etmeyi tercih etmiş, şahsî duygularından söz etmeye, kendisini öne çıkarmaya rağbet etmemiştir.¹⁰³ Farslıları yendikleri savaştan sonra Hanzale b. Sa’lebe’nin söylediği: “*Benî Bekir’in kolları gibi oktaki yaylar gergindir / Kavmimin haberleri duyuluyor bir bak, ama ölümden kurtuluş yoktur / ... Ey kavmim savaştan mutluluk duyun / Sizin en mutlu gününüz Farslıları yendiğiniz gündür*”¹⁰⁴ mısralarında kendisinden ziyade kabilesiyle, kabilesinin kahramanlığıyla ilgili ifadeler dikkati çekmektedir. Temîmoğullarıyla Bekir

⁹⁴ İrfan Şahid, “Edebiyat,” *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, çev. Kemal Kahraman (İstanbul: Hikmet Yay., 1989), 4/204.

⁹⁵ Yalar, “Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı”, 90-93.

⁹⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 28.

⁹⁷ Kapar, “Eyyâmü’l-Arab”, 12/15.

⁹⁸ Güleç, “İslam’da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler”, 2.

⁹⁹ Asmaî, *Fuhuletü’ş-şuârâ*, 18.

¹⁰⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/603-604.

¹⁰¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/507.

¹⁰² İbn Abdırabbih, *el-Ikdü’l-ferîd*, 1/87.

¹⁰³ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 189.

¹⁰⁴ Taberî, *Târîh*, 2/209.

b. Vâil arasında gerçekleşen ve Temîmoğullarının hezimete uğradığı savaş sonrasında şair A'şâ ve Ağleb el-İclî'nin (öl. 21/642) söylediği şiirlerde de kabile olgusu öncelenmiştir.¹⁰⁵

Övgü sadece savaşlardaki başarılar sonucunda değil, sahip olunan bir imtiyaz sebebiyle de yapılabilir; hatta bu imtiyaz konusundaki hassasiyete vurgu yapılarak diğer kabile mensuplarına gözdağı veriliyordu. Nitekim Abdümenâf'tan Müsafir b. Ebî Amr'ın, zemzemle ilgili olarak dillendirdiği: *"Zemzem bizim özümüzdedir / Ona göz dikenin, kıskananın gözünü çıkarırız"*¹⁰⁶ mısralarında bu övgü ve tehditleri bariz bir şekilde görebiliyoruz.

Bazı komutanların yaptıkları âlicenap davranışlar da mısralara aktarılmıştır. Yemen Tübbâ'ı (Meliki) Ebû Kerib Medine'yi istila etmiş, görüştüğü iki âlimin sözleri üzerine savaşmaktan vazgeçmişti. Bunun üzerine Hâlid b. Abdüluzzâ adlı şahıs on beyitlik bir şiir söylemiştir.¹⁰⁷

Kadınlar bazen savaşlara katılırlar, erkeklerin hamaset duygularını celbeden şiirlerle onları tahrik ederlerdi. Nitekim Bekr ve İcl kabileleri Farslılarla savaşırken, savaşın kırılma anlarından birinde, bir kadın şu mısralarla erkekleri savaşa teşvik etmiştir: *"Eğer Farslılar sizi yenerlerse bize tecavüz etmekten geri kalmazlar / Ben size kurban olayım ey İcloğulları / Galip gelerseniz sizi kucaklar bağrımıza basarız; yatak yastık sereriz / Şayet sizler savaş meydanından kaçarsanız, biz de sizi terk ederiz / Ne kötü ne acı bir terk ediş!"*¹⁰⁸ Benzer bir şiirin Uhud'da da dillendirildiğini görürüz. Bu durum Câhiliye Dönemi şiirinin İslâmî Dönem'e de içerik olarak tesir ettiğini göstermektedir.

Bir kişi herhangi bir haksızlığa maruz kaldığı zaman, şiirle yakınlarından yardım talep ediyordu. Bu tavır, şiirin etki gücüyle ilgili olmalıdır. Abdülmuttalib, malını gasbeden amcası Nevfel'i amcalarına ve dayılarına uzunca bir şiirle şikâyet etmişti. Şiirdeki en çarpıcı kısım şu mısralarda görülmektedir: *"Beni kahreden şey Nevfel'in akrabalık hakkını gözetmemesidir / Oysa kişinin en mutlu olduğu yer amca ve dayılarının şefkat kanadıdır / Hemen yardıma koşun da yeğeninize yapılan zulmü önleyin / Sakın onu yalnız bırakmayın, zaten siz bunu yapmazsınız"*.¹⁰⁹

Bir kahramanın başarılı olmasında savaşa katıldığı atının önemli derecede rolü vardı. Dolayısıyla Câhiliye Arapları, hanımlarının kıskançlığına sebep olacak düzeyde atlarına değer verirdi. Öyle ki bu at sevgisi şiirlere de aksetmiştir. İmrüülkays savaşta ve barışta her türlü yolculuğunda atını yanından hiç ayırmazdı. O, hem muallakâsında hem de divanında atından uzun uzun bahsetmiştir.¹¹⁰

Ribâb kabilesinin reisi Kays b. Züheyr, Yerbû'ogullarından esir aldığı kişileri karşılıksız serbest bıraktı. Ancak esirler içinde bulunan iki genci, annelerini ve iki kız kardeşini serbest bırakmadı. Sahibi oldukları Dâhis ve Gabrâ' adlarıyla meşhur iki atı kendisine vermedikleri takdirde serbest bırakmayacağını onlara söyledi. Gençler esaret pahasına da olsa buna yanaşmadılar. Yerbû'ogullarından yaşlı bir kişi, meselenin ciddiyetini anlatan bir şiiri iki gence

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/540-542.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/151.

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/22-23.

¹⁰⁸ Taberî, *Târîh*, 2/208.

¹⁰⁹ Taberî, *Târîh*, 2/249.

¹¹⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, 1/10; İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 6/206; Ceviz, "Câhiliye Döneminde Süvari Şairler", 179.

gönderdi. Bu şiirin ilk kısmı şu mısralardan oluşuyordu: “*Ribâb kabilesini, develerini ve Su’âd’i kurtaran tay, insanların en hayırlı tayıdır / Bu kadınlara karşılık hemen Dâhis’i ona teslim etmeniz akıllıca bir iş olacaktır...*”¹¹¹

1.15. Putlar-Allah

Câhiliye Dönemi şiirlerinde az da olsa Arap putperestliği hakkında bilgiler bulmak mümkündür.¹¹² Putperestliğin yaygın olduğu bu toplumda “tanrıların” şiirlere konu olması çok karşılaşılan bir durum değildir. Esasen Araplar yaratıcı olan Allah’a inanıyorlar, fakat ona şirk koşuyorlardı. Dolayısıyla zor durumda kaldıkları veya çok mutlu oldukları zaman “Allah”tan yardım talep ediyorlar, O’na şükrediyorlar; bunu şiirsel ifadelerle dillendiriyorlardı.

Hız. Peygamber’in doğumunu müjdelediklerinde Abdülmuttalib: “*Allah’ım böyle bir çocuk bahşettiğin için Sana şükürler olsun...*” mısralarıyla başlayan bir şiir söylemiştir.¹¹³ Meşhur Fil Olayı’nda da, Kâ’be’yi koruması için bir şiirle Allah’tan yardım istemiştir.¹¹⁴

Ebrehe’nin helâkinden sonra Nüfeyl b. Habîb’in: “*Peşindeki Allah ise ve Ebrehe el-Eşrem yenildikten sonra / Söyleyin acep kaçacak bir yer var mıdır?*”¹¹⁵ şiirinde Allah’ın kudreti vurgulanmıştır. Fil Olayı hakkında Muğire b. Abdullah da şu mısraları söylemiştir: “*Sen hapsettin fili el-Mağmes’te, Ebû Yeksûm ve el-Muğlis’i helâk ettin / Onları yere yıktın, fakat kendin yıkılmadın / Onları öldürürsün, kendin öldürülmezsin*”.¹¹⁶ Abdülmuttalib, Habeşliler ayrılıp gittiği zaman Allah’ın kendilerine yaptığı yardımı şu mısralarla ifade etmiştir: “*Kötü kimselerden korunmuş şu toprağa / Ebrehe’nin girmesine engel oldun / Ve onlara bir yurt eylemedin / Mekke’yi onlardan kurtardın*”.¹¹⁷

Hanifler arasında ismi geçen kişilerden bazıları da şiirlerinde “Allah” konusuna geniş yer vermişlerdir. Bunlardan biri olan Ümeyye b. Ebi’s-Salt’ın Allah inancını dile getirdiği şiiri şu mısralardan oluşmaktadır: “*Allah’ı övüp tazim edin / o Allah ki semada Arş üzerinde bulunmaktadır / İnsanlar yeryüzündedir Taht ise gökyüzündedir / O’nun Arş’ı gözle görülmeyecek kadar uzundur / Arş’ın altında da uzun boylu melekler vardır*”.¹¹⁸ Haniflerden biri olan Zeyd b. Amr’ın (öl. 606) tevhidi konu alan şiirinin ilk beyti: “*Üzerine ağır kayaların çöktüğü yeryüzünün teslim olduğu Allah’a yöneldim...*”¹¹⁹ mısraıyla başlamaktadır. Benzer şekilde uzunca bir şiir de Haniflerden Kus b. Sâide (öl. 600) tarafından dillendirilmiştir.¹²⁰ Bu tür şiirlere İslâmî dönemde birtakım ilâvelerin olması ihtimal dâhilindedir. Ancak Câhiliye Devri şiirinin Kur’ân’a tesirine yönelik bazı oryantalist iddiaların ciddiyetten uzak olduğunu da belirtmekte yarar vardır.

1.16. Ölüm

Câhiliye Dönemi şiirlerinde ölüm teması da işlenmiştir. Hatta bu konunun işlenişinin çok

¹¹¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/510.

¹¹² Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 21.

¹¹³ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 16/71.

¹¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/50-51; Taberî, *Târîh*, 2/138.

¹¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/53.

¹¹⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 64.

¹¹⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 64.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 1/13.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/300.

¹²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/295.

önceki tarihlere rastladığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in atalarından Lüey b. Gâlib öldüğü zaman, oğlu Same'nin babasının ölümünü anlattığı şiir o kadar uzun soluklu olmuştur ki, Hz. Peygamber zamanında bile hafızalarda yerini korumuştur. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir: Lüey b. Gâlib'in oğlu Same şair idi. Bir gün Hz. Peygamber'e bir kişi gelmiş kendisinin Lüey b. Gâlib'in soyundan olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Şair olan Same'yi mi kast ediyorsun?*" diye sordu. Sahâbeden birisi Hz. Peygamber'e: "*Ey Allah'ın Resulü, onun bir şiiri dolayısıyla mı böyle söylediniz?*" diyerek, Same'nin şu şiirini okudu: "*Ölümü defetmek için atmıştın ey Lüey'in oğlu / İstedığın kadar atsan da ölümü geri çeviremezsin*".¹²¹ Bu rivayet aynı zamanda Câhiliye şiirinin ortaya çıkış dönemiyle ilgili de ipucu vermektedir.

Adî b. Zeyd'in ölüm vurgusu yapan aşağıdaki şiirinin, dinleyeni sarsacak şekilde tesirli olduğu görülmektedir: "*Ölümden kurtulup da sonsuza kadar yaşayana rastladın mı hiç? / İnsanın kendini himaye edeni kahretmesi mümkün mü ki? / Hani nerede şahlar şahı Kisra Enüşirovan? / Ya ondan önceki kral Sabûr nerede? / Bizans'ta hüküm süren imparatorlar acep nereye gittiler? / Esferoğulları'ndan herhangi birinin ismini yâd edeni gördün mü? / Hadr şehrini kuran hükümdar nerede?...*"¹²² Benzer bir şiir temasını A'sâ¹²³ ve İmruülkays'ta¹²⁴ da görebiliyoruz.

Kus b. Sâide'nin ölüm temalı şiiri şöyledir: "*İlk giden kuşaklarda alacağımız nice ibretler var / Ölüme giden birçok yol gördüm de / Ölümden dönüş yolunu asla göremedim / Halktan küçük büyük ölüme gidenleri gördüm...*"¹²⁵ Ölüm temalı konuları işleyen meşhur şairlerden bir diğer şairin de Ümeyye b. Ebi's-Salt olduğunu¹²⁶ belirtelim.

Ölüm temalı şiirlerde şairler genellikle son derece mükemmel teşbih, teşhis sanatlarını kullanmışlar; insanın içini acıtan yıkıntı kalıntılarından hareketle, şiirlerine viranelere soru sorarak başlamışlar ve orada gerçekleşen olayları mısralara dökmüşlerdir.¹²⁷

1.17. Dua

Câhiliye Dönemi'ndeki insanların Allah'a dua ettiklerine dair şiirler çoktur. Semüre b. Umeyr, Hazreclilerle ilgili bir şiirinde: "*Hayırlı işler konusunda sözleşen Hazreclilere Allah iyilikler versin*"¹²⁸ mısraıyla dua etmiştir.

Abdülmuttalib, Ebrehe ve askerlerine karşı Allah'tan yardım talep ederek şu beyitleri okumuştur: "*Ey Allah'ım, elbette kendi yükünü kulların muhafaza eder, Sen kendi evini koru / Şüphesiz onların haçı ve askerleri senin kuvvet ve azametine üstünlük sağlayamayacaktır*".¹²⁹ O, aruzun recez bahriyle, Habeşliler aleyhinde şu şiiri de söylemiştir: "*Ya Rabbi, onlar için Senden başkasını*

¹²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/258.

¹²² İbn Abdірabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 3/138, 141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/230.

¹²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/229, 244.

¹²⁴ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/174.

¹²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2: 289. Konuyla ilgili şiirler için ayrıca bk. Belâzürî, *Ensâb*, 1/66.

¹²⁶ Asmaî, *Fuhuletü's-şuârâ*, 18; İbn Abdірabbih, *el-Ikdü'l-ferîd*, 3/137.

¹²⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 3/230-232.

¹²⁸ Taberî, *Târîh*, 2/249.

¹²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/51; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/92; Belâzürî, *Ensâb*, 1/68; Taberî, *Târîh*, 2/138; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 15/307.

istemiyorum / Ya Rabbi, onlardan himayeni esirge / Şüphesiz Kâ'be düşmanı, sana düşmanlık yapandır / Şüphesiz onlar senin kuvvetlerini kahredemeyecekler".¹³⁰

1.18. Beddua

Dua ile ilgili şiirlerin yanı sıra şairler düşmanlarına yönelik beddua temalı şiirler de söylemişlerdir. Şair Avvâm'ın, Uşâş ve Uzâlâ Vak'ası hakkında dillendirdiği: "*Allah, Ufâk'a günü Bistâm'ı düşmanlarına teslim eden Bekr b. Vâil kabilesinden bir topluluğu rezil ve perişan etsin*"¹³¹ mısraında bunu görebiliyoruz.

İkrime b. Âmir b. Hâşim, Ebrehe'nin Mekkelilerin develerini gasp etmekle görevlendirdiği Esved b. Maksûd'a şu şiiriyle beddua etmiştir: "*Allah'ım Esved b. Maksûd'u zillete düşür, rezil rüsvay et / O, yüzden fazla seçkin develerimizi Hîra ve Sebir dağları arasına kaçırdı /...Ey övgüye lâyık Rabbim, Sen onun antlaşmasını boz"*.¹³²

1.19. Ahlâk

Câhiliye şiirinde din konusu az işlenmiştir. İnanç ve ibadetle ilgili mevzular şiirlerde çok karşılaşılan bir durum değildir. Ancak bazı ahlâkî meziyetlerle ilgili şiirlere yer verilmiştir. İşlenen konular da genellikle ideal insan tipinin özelliklerini, ölüm karşısında insanın acizliğini, hayat tecrübelerinden beslenmiş tavsiyeleri, hikmetli sözleri içermektedir.¹³³

Câhiliye Araplarında nefis murakabesi yapan, öz eleştiriye yer veren şairler vardı. Yunus Emre'nin meşhur "İlim kendin bilmektir" mısraıyla neredeyse aynı anlama gelen Adî b. Zeyd'e ait şu mısralarda bunu görebiliyoruz: "*Ey zamanı ayıplayan ona söviüp sayan / Zaman suçlu, kötü de; sen masum ve çok mu iyisin? / Asla, aksine aldanan ve cahil olan sensin"*.¹³⁴

Ümeyye b. Ebi's-Salt, Tarafe b. Abd, Lebîd b. Rebîa, Hâtim Tâî gibi meşhur şairler yaşadıkları tecrübelerinin yansımalarını özlü hikemiyat beyitleriyle aksettirmişlerdir.¹³⁵ Bu konuda dikkat çeken şairlerden biri de Müzeyne kabilesine mensup Züheyr b. Ebî Selmâ'dır. Kız kardeşleri Selmâ ve Hansâ devrin kadın şairleriydi, hatta üvey babası Avs b. Hacer de bir şairdi. Onun daha ziyade ahlâkî öğütlerle darbimesellerin iç içe girdiği şiirlerinde, daha kibar bir sosyal davranış hâkimdir. Şiirlerindeki özlü sözler ve ahlâkî deyişler, Câhiliye Dönemi'nin diğer Arap şairlerinin hiç birininde görülmeyecek kadar zengindir.¹³⁶

İdeal toplumların en önemli erdemlerinden biri doğruluktur. Câhiliye şiirinde ideal bir davranış biçimi olarak bu erdem de işlenmiştir. İmruülkays, son derece mükemmel bir teşbihle doğruluğu bir erkeğin en iyi çantası olarak değerlendirmiş, böyle bir ganimete sahip olanın hüsrana uğramayacağını ifade etmiştir.¹³⁷

¹³⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 64.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/548.

¹³² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/51.

¹³³ Çetin, "Şiir", 11/539.

¹³⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/230.

¹³⁵ Durmuş, "Şiir", 39/146.

¹³⁶ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 25-26.

¹³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/61.

Daha çok ölüm temalı şiirler söyleyen Ümeyye b. Ebî's-Salt, iyilik sahibi olmaya, iyilikler biriktirmeye, izzetli, onurlu bir yaşam sürmeye tavsiye niteliğinde mısralar da terennüm etmiştir.¹³⁸

Bazen şairler gördükleri bir haksızlığa duyarsız kalmamış tepkilerini korkusuzca ortaya koyabilmişlerdir. Kral Nu'man¹³⁹, mimar Sinimmar'a yirmi yıllık bir inşaat sürecinden sonra Havernak adını verdiği muhteşem bir saray yaptırmıştı. Sarayının eşsiz bir saray olmasını isteyen Nu'man, bu sarayın bir benzerini yapamaması için sarayın en yüksek yerinden Sinimmar'ı atıp öldürdü. Bu olayı anlattıktan sonra şair, Kral Nu'man'ın etik olmayan bu davranışını: "*Sinimmar'ı aşağı attı / Bu çok çirkin bir iştir*"¹⁴⁰ mısralarıyla kınamıştır.

Arap şairleri toplumu fildişi kulelerden seyretmemiş, şiirlerine bizzat hayata dair konuları seçmişlerdir. Bir yandan çocuğunun doğum müjdesini alan bir şair için bu haber şiir konusu olmuş,¹⁴¹ bir yandan komşuluk ilişkileri şiire konu olabilmektedir. Hâtim Tâî'nin bir şiirinde komşuluk ilişkilerine dair bilgiler bulabilmekteyiz: "*Velev ki kapısına perde asmasın / Komşularına kimse zarar veremez / Komşumun hanımı tuvalete gitse / Perdesi ininceye kadar gözlerimi kapatırım*".¹⁴² Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kendisinin komşuluk hakkına yakışmayan davranışını sarhoşluk mazeretiyle dile getirmesi esasen kendisinin de yaptığı fiilin hoş olmadığını teslim ettiğini göstermektedir.

Bedevilerde misafire nazik davranmak, ikramlarda bulunmak, cömert davranmak sadece gelenek icabı değil aynı zamanda Allah'a karşı da bir görev addedilmiştir. Cömertliğin ölçüsü herhangi bir misafirine veya yardıma muhtaç birisine devesini kesip ikram edebilecek boyuttadır. Bu sebeple Arap toplumunun ayırt edici özelliklerinden olan cömertlik, şairlerin ahlâkî meziyet bağlamında gündemlerine aldıkları şiir konuları arasında yer bulabilmektedir.¹⁴³ Hâtim Tâî, bir şiirinde: "*Cimriliğe karşı galip geldim / Cömertliği benimseyip kendi hâline bıraktım*"¹⁴⁴ derken, Ümeyye b. Ebî's-Salt, cömertliğiyle şöhret bulan Abdullah b. Cüd'an'ın eli açıklığını söylediği şiiriyle övmüştür.¹⁴⁵ Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr'in de cömertlikle ilgili edebî yönü güçlü bir şiiri mevcuttur.¹⁴⁶

Dönemin şairleri, hemen her toplumun geleceğinin şekillenmesinde önemli ölçüde pay sahibi olan gençleri ihmal etmemişler, şiirlerinde onlara da yer vermişlerdir.

¹³⁸ İsfehâni, *Kitâbü'l-eğânî*, 17/223-224.

¹³⁹ Kral Nu'man: "Meşhur Arap şairleri Nâbiga ez-Zübyânî ve Adî b. Zeyd ile ilişkileri sebebiyle diğerlerine göre hakkında daha fazla bilgi bulunan son Lahmî hükümdarı III. Nu'mân b. Münzir (580-602) güçlü bir hükümdar olup kendisine karşı çıkan Arap kabilelerini bastırdı ve Hîre'de hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Onun döneminde Hîre başlıca kültür merkezlerinden biri haline geldi." Bk. Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1995), 27/54.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/245.

¹⁴¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suarâ*, 1/118.

¹⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/273. Ayrıca bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 7/122.

¹⁴³ Hitti, *İslâm Tarihi*, 1/48, 143.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/272. Benzer şiir için ayrıca bk. Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/33.

¹⁴⁵ Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/39; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/288.

¹⁴⁶ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *Kitâbü'l-buhalâ'* (Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1419/1998), 297.

Abdülmuttalib bir şiirinde şöyle demiştir: “Gençlerin huylarının tek olduğunu zannetme / Ömrüme yemin olsun ki her kervanla gider develer / Huyu kişiyi ayıpladığı zaman / Tenimin beyaz, parlak olduğunu görürsün o zaman / Yaparım gençlerin yaptığı hayrı ben de / Tâbi olur insan sadece köklerine”.¹⁴⁷

Hâtim Tâî'nin, gençlere yönelik güvenilir olmak, kıskanç olmamak, güler yüzlü olmak, riyakârlıktan uzak durmak gibi hasletleri de işlediği şiirleri vardı. O, bir şiirinde şu nasihati yapmıştır: “Midenin ve tenasül uzvunun her istediğini yaparsan / Her ikisi de kötülüğün zirvesine taşır seni!”¹⁴⁸

Gençlerin eğitimi bağlamında kadın şairler de duyarlılık göstermişlerdir. Sübey'a bt. Ehab, oğlu Hâlid b. Abdimenâf'a, Mekke'nin ve Kâ'be'nin kutsallığıyla ilgili uzunca bir şiir söylemiş, nasihat etmiştir: “Oğulcağzım, Mekke'de bulunduğun sürece küçüklere ve büyüklere karşı hakkaniyetle davran / Sakın ha bazı hilekârlara aldanıp da Mekke'deki yasaklara yaklaşma / Yavrucuğum, burada haksızlık eden kişi büyük musibetlerle karşılaşır...”¹⁴⁹

1.20. Tarih

Toplumun hayatına yön veren ve sözlü geleneği temsil eden Câhiliye Dönemi şiiri, Arapların arşivi görevini üstlenmektedir.¹⁵⁰ Şiir sadece edebî zevklerin tadılabildiği kültürel bir servet değil, aynı zamanda döneme kaynaklık edecek bir değere de sahiptir. Dolayısıyla şiir hem İslâm öncesi sosyal yaşam ve kurumların hem de kabile tarihine ışık tutan tarihî bir kaynak olma vasfını haizdir.”¹⁵¹

Câhiliye Dönemi tarihi için zengin bir malzeme ihtiva eden “Eyyâm”ı tarihçiler ve dilciler kaynak olarak kullanmışlardır. İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) Eyyâmı tarihî rivayetlere dâhil etmiş, Kâtib Çelebi (öl. 1067/1657) İlm-i Eyyâmî'l-Arab'ı tarihin bir dalı olarak zikretmiştir. Cerîr ve Ferezdak gibi şairler de şiirlerinde Eyyâmü'l-Arab'dan bahsetmişlerdir.¹⁵²

Câhiliye Dönemi'nde gerçekleşen olaylarla ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz kaynaklardan en önemlisi şiirdir. Bu dönemdeki şiirlerin tahlili yapıldığı zaman tarihle ilgili bir hayli malzeme bulunacaktır. Meymûn b. Kays'ın Sebelilerle ilgili şiirinde âdeti bir tarihçinin tespitlerini görebiliriz: “Me'rib'in sular altında kalması / Ders çıkararı için ibretlik bir olaydır / Himyer'in onlar için inşa ettiği mermer yapı / Azgın seller karşısında yerle bir olmuştur / Oysa vaktiyle suları bol ve mutedil idi / Ekin tarlaları üzüm bahçelerini sulardı / Suları biten Sebeliler o kadar aciz kaldılar ki bir çocuğa bile su içiremediler / Diyar diyar saorulup gittiler”.¹⁵³

Benzer bir örnek şu şekilde nakledilmiştir: Rebîa kabilesinin toplanıp harekete geçtiğini öğrenen Mezhic kabilesi, kendilerine tâbi olan Yemen kabilelerini yardıma çağırıp topluca Rebîa kabilesinin üzerine yürüdü. Mezhic kabilesinin harekete geçtiğini öğrenen Tihâme ahali de Rebîa

¹⁴⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 1/68-69.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/273.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/202.

¹⁵⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/8, 444; Hazer, “Hz. Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şairleri”, 360; Yalar, “Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı”, 84.

¹⁵¹ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, 21; Hitti, *İslâm Tarihi*, 1/143.

¹⁵² Kapar, “Eyyâmü'l-Arab”, 12/15.

¹⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/194-195.

kabilesine katıldı. Mezhic kabilesinin bir gece Hazâz Dağı'na gelmesi üzerine Seffâh et-Tağlibî burada iki ateş yaktı. Küleyb bu iki ateşi görünce çevresine topladığı kabilelerle birlikte topluca Mezhic üzerine yürüdü ve sabah erkenden onlara baskın yaptı. Hazâz Dağı'nda karşılaşan taraflar şiddetli bir savaşa tutuştular. Neticede her iki taraftan pek çok kişi öldürüldü ve Mezhic kabilesi hezimete uğrayıp toplulukları dağıldı. Rebîa kabilesi ile Mezhic arasında gerçekleşen ve Mezhic'in yenildiği savaşı Seffâh şu mısralarla anlatmıştır: *"Hazâz dağında ateş yakmak için kaldığım gece / uyumamaktan yollarını şaşırın ve kabilenin uyanıkları olmadan da / yollarını bulabileceklerini sandığım nice bölük ve müfrezelere yol gösterdim"*.¹⁵⁴

Kardeşini öldürmesi konusunda kendisini kışkırtan Himyerliler'i öldürdükten sonra Amr b. Tübbâ'nın, bu olayla ilgili detaylı mısralarından¹⁵⁵ o dönem hakkında malumat edinebilmekteyiz.

Fil Olayı'yla ilgili bir hayli şiir söylenmiştir. Öyle ki fillerin tasvirleri bile yapılmıştır. Nitekim Abdullah b. Zibâ'râ'nın bu konuda beş beyitlik şiiri vardır.¹⁵⁶ Abdullah b. Zibâ'râ, Ebrehe'nin asker sayısı ile ilgili bilgi de vermektedir.¹⁵⁷ Aynı şekilde Ebû Kays b. el-Eslet, Ebu's-Salt b. Ebî Rebîa, Ferezdak, Abdullah b. Kays'ın da Fil Olayı'yla ilgili şiirleri vardır.¹⁵⁸

Zübeyr b. Abdülmuttalib'e ait şu şiirde Kâ'be'nin tamir edilmesiyle ilgili bilgilere ulaşabiliyoruz: *"Kartal inip yılanı doğru geldiği zaman şaşırıp kaldım / O, tam hareket hâlindeydi / Bazen bir ses çıkarıyor bazen de sığıyordu / İnşaata giriştiğimiz zaman hızla sürünerek geldi / İnşaat bizi korkutuyordu, eh bazen korkulur / Azaptan korktuğumuz sırada bir kartal geldi, süzülerek / Onu aldı ve örtüsü olmayan binayı bize bıraktı / Ve onu yapmak üzere toplandık / Onun toprağı ve temelleri var"*.¹⁵⁹

Sonuç

İslâm tarihinde Hz. Peygamber ve sonrası dönemlerin anlaşılmasında Câhiliye Dönemi'nin bilinmesine ve tahlil edilmesine ihtiyaç vardır. Şifahî geleneklerle oluşturulan Câhiliye şiirinde döneme ait bir hayli tarihî malzeme bulmak mümkündür. Bu bağlamda Câhiliye Dönemi şiirlerinin konularının sistematik olarak analiz edilmesi faydadan hâli değildir.

Dönemin şiir konularına baktığımızda siyasî mevzulara rağbet edilmediğini görürüz. Devlet geleneği olmayan bir toplum açısından da bu doğal bir sonuçtur. Aynı şekilde putperestliğin yaygın olduğu bir toplum olmasına rağmen putlarla, onlara yapılan ibadetlerle ilgili konuların şiirlerde diğer konulara oranla çokça tercih edilmediği dikkati çekmektedir.

Kabile anlayışının, asabiyet olgusunun baskın olduğu Câhiliye Dönemi şiirlerinde daha çok yoğunlaşılan konular sosyal, ekonomik konulardır. Savaşlar, kahramanlıklar, övgüler, övünmeler, yergiler, kadın, aşk, şarap, eğlence, çöl, hayatta karşılaşılan meşakkatler, yoksulluk gibi konular dönemin şiirlerinde revaç bulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/471.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîh*, 2/115-116.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/57-58; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/219.

¹⁵⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/290.

¹⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/58.

¹⁵⁹ İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk*, 109.

Öte yandan “Allah”, “ölüm” içerikli şiir konularının yanı sıra hemen her toplumda rağbet bulan bazı erdemli davranışlarla ilgili konulara da sıkça rastlanmaktadır. Sıkıştıkları zaman yardım için el açtıkları veya mutluluklarında şükrettikleri yaratıcı Allah olmuştur. Özellikle putları inkâr eden şairler Allah’ın yaratıcılığı, varlığı, birliği vurgusuyla şiirler dile getirmişlerdir. Dünyanın faniliğini işleyen ölüm temaları da şiirlerde işlenmiştir. Gençlere nasihat, bir takım ahlâkî meziyetler şiir konuları arasında fazlaca yer bulabilmiştir.

Bazı savaşların, önemli olayların ayrıntılarıyla anlatılması açısından da tarihî malumatlar şiir konusu olarak seçilmiştir.

Câhiliye şiirlerinde işlenen konular çöl hayatının içinden süzülüp gelmiştir. Bu da şiirlerin realist olmasına, hayatın gerçekleriyle bire bir örtüşmesine sebep olmuştur.

Dönemin şiir konularıyla ilgili olarak kapsamlı, analitik çalışmaların yapılması, dönemle ilgili bir hayli tarihî malzeme edinilmesi noktasında yararlı olabilecektir.

Kaynakça

- Ahmed Emîn. *Fecru'l-İslâm*. Beyrut: 1389/1969.
- Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi*. 4. Cilt. İstanbul: Gonca Yay., 1986.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensâr Yay., 4. Basım, 2019.
- Aristoteles. *Poetika Şiir Sanatı Üstüne Deneme*. çev. Samih Rifat. İstanbul: Can Yay., 9. Basım, 2013.
- Asmaî, Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb. *Fuhuletü's-şuârâ*. thk. Salahuddin el-Müncid. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, 1980.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkar - Riyad Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1417/1996.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1423/2002.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *Kitâbü'l-buhalâ'*. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1419/1988.
- Ceviz, Nurettin. "Câhiliye Döneminde Süvari Şairler". *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (Kış 2002), 175-203.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1957.
- Çetin, M. Nihad. "Arap" (Yazı, Dil, Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/286-309. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Çetin, M. Nihad. "Şiir". *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*. 11/530-542. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997.
- Delcambre, Anne-Marie. *Mahomet la Parole d'Allah*. Gallimard: y.y., 1987.
- Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/144-154. İstanbul: TDV Yay., 2010.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Fidan, İbrahim. "Câhiliye Şiirinde Kadın İmgesi". *Dini Araştırmalar Dergisi -Kadın Özel Sayısı-* (2016), 293-320.
- Goldziher, Ignace. *Klasik Arap Literatürü*. çev. Azmi Yüksel - Rahmi Er. Ankara: İmaj Yay., 1993.
- Güleç, İsmail. "İslam'da Şiir ve Şair Algısına Dair Kimi Tespitler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13 (2014), 1-22.
- Gürkan, Nejdî. "Câhiliyede ve İslami Dönemlerde Arap Sanatının Mücadele/Sıra' İşlevselliği Üzerine". *Ekev Akademi Dergisi* 16/72 (2017), 225-229.

- Güven, Abdullah Muaz. *Sahâbe-i Kirâm'ın Peygamber Efendimize Mersiyeleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2017.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj Yay., 2003.
- Hasan İbrahim Hasan. *İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit - Sadrettin Gümüş. 6 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yay., 1405/1985.
- Hazer, Dursun. "Hz. Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şairleri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 359-364.
- Hitti, Philip K. *Siyâsî - Kültürel - İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yay., 1400/1980.
- İbn Abdірabbih, Ebü Ömer Ahmed b Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. thk. M. Muhammed Kumeyhâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1983.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. çev. Z. Kadiri Ugan. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1412/1991.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrahim el-Ebyârî - el-Hâfız eş-Şelebî. 2 Cilt. Mısır: Şirketü ve Matbaatü Mustafa, 1375/1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesar. *Sîretü İbn İshak*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Sa'd, Ebü Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Alî Şirî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1498/1988.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-şuarâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1423/2002.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: y.y., ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem. *el-Kâmil f'it-tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1418/1997.
- İsfehânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü'l-eğânî*. thk. Heyet. 24 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1429/2008.
- Kapar, Mehmet Ali. "Eyyâmü'l-Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/15. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Kapar, Mehmet Ali. "Lahmîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/54-55. İstanbul: TDV Yay., 2003.
- Kayaoğlu, İsmet. *İslâm Kurumları Tarihi*. 2 Cilt. Konya: y.y., 1994.
- Köse, Feyza Betül. *Medine'de Sosyal Hayat*. İstanbul: Mana Yay., 2016.
- Meşe, Ramazan. "İ'tizâr ve İsti'tâf Şiiri -Câhiliye ve İslâmî Dönem-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Bahar 2019), 195-216.

- Mevlâna, M. Ali. *Peygamberimiz'in Hayatı*. çev. Ali Genceli. Ankara: Nur Yay., ts.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dârü'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, 1423/2002.
- Öğmüş, Harun. *Câhiliye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yay., 2013.
- Ömer Ferrûh. *Târîhu sadri'l-İslâm ve'd-devoletü'l-Ümeviyye*. Beyrut: y.y., ts.
- Şahid, İrfan. "Edebiyat". *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*. çev. Kemal Kahraman. 4 Cilt. İstanbul: Hikmet Yay., 1410/1989.
- Şimşir, Mehmet. "Hz. Peygamber'in İslâm Tebliğine Karşı Şair ve Siyasî Liderlerin İlk Tavırları ve Şiir Alanında Yaşanan Gelişmeler". *Mütefekkir Dergisi* 4/41 (2017), 41-61.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü'r-rüsûl ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-Türâs, 1387/1967.
- Tülücü, Süleyman. "Muallakât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/310-312. İstanbul: TDV Yay., 2005.
- Yalar, Mehmet. "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi (Mukayeseli ve Analitik Bir Yaklaşım)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 103-120.
- Yurdagür, Metin. "Fetret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/475-480. İstanbul: TDV Yay., 1995.